

Sarcòfags d'època romànica

per X. SITJES i MOLINS

*Els sarcòfags romànics del Berguedà es redueixen
a tres peces que provenen de Sant Llorenç prop Bagà,
Santa Maria de la Baells i Sant Pere de Casserres.
Un patrimoni minso, però representatiu d'aquesta època.*

A diferència de l'època gòtica, de la qual al Berguedà ens ha pervingut una bona sèrie de sarcòfags, dels temps anteriors, romànics, ens han arribat pocs exemplars, degut al fet que, aleshores, la manera usual d'enterrar era sebolint el cos del difunt en cavitats fetes a la terra o a la roca, sense taüt: sepultures de "banyera" (buidat a la pedra, d'angles arrodonits), antropomorfes (marcant el cap i les espatlles i més estretes als peus) o de cista (caixa rectangular feta de lloses verticals i altres, d'horizontals, de tapa). I això, tant per a la gent humil com per als personatges importants, encara que hi ha excepcions, com els monuments sepulcrales dels comtes al monestir de Ripoll, que descriu Pellicer,¹ on les havia vistes abans de llur destrucció l'any 1835, o el sarcòfag petri amb inscripció funerària, de Sala, el fundador del monestir de Sant Benet de Bages, que per ara no s'ha trobat.

Degut a la pobresa i austeritat d'aquells temps, segles XI-XIII, no és gaire estrany que siguin pocs els exemplars de sarcòfag al Berguedà, d'aquella època. Jo només en conec tres, i és probable que no n'hi hagués hagut gaire més, per la qual cosa —si ho comparem amb altres comarques veïnes— no deixa de

sorprendre una mica la inòpia berguedana.

Els exemplars de la nostra comarca he dit que eren tres, però, en realitat, només són dos, perquè l'altre no és, pròpiament, un sarcòfag, sinó que és un cenotafi, és a dir, un monument commemoratiu funerari que no conté les despulles del difunt.

Per ordre cronològic aquestes peces són: el del Sant Llorenç prop Bagà, el de Santa Maria de la Baells i el de Sant Pere de Casserres.

El cenotafi de Sant Llorenç prop Bagà

El de Sant Llorenç prop Bagà és el cenotafi. Es tracta d'una peça de forma triangular, amb la coberta de dos vessants, imitant tapa i vas d'un sarcòfag dels més usuals, però tot d'una sola peça, tapa i vas, i, és clar, sense el rebuidat interior per als ossos del difunt, que no havia de contenir. No té cap mena de decoració ni inscripció, la qual, per altra part, tampoc hauria admès, ja que és de pedra tosca i els alveols que fa aquest material haurien impedit gravar-hi lletres. De mides, fa: 1,70 m de llarg, per 0,50 d'ample i 0,65 d'alt. (Fig. 1).

Aquesta peça no devia ser posada directament sobre el paviment de l'església, sinó que devia descansar sobre les dues peces, també de tosca, que hi ha al mateix monestir i que té forma cadascuna, de quatre cilindres llisos, separats entre ells, però units per baix i per dalt amb sengles plints, els de baix amb un acanalat decoratiu al mig, horitzontal, i els de dalt, l'un amb un acanalat anàleg, i l'altre amb una sèrie d'arquets rebuidats, tres o cinc, segons la cara. Fan, aquests tenants, 37 x 37 cm i 56 d'alt. (Figs. 2 i 3).

S'ha dit que aquestes dues peces podien haver estat tenants d'altar, però jo crec que eren els tenants del simulat sarcòfag, no sols perquè les tres peces són de la mateixa pedra (tosca), sinó perquè aquests tenants tenen una cara del plint superior llisa, cosa que vol dir que no havia de ser vista i el picapedrer es va estalviar de decorar-la. Si haguessin estat destinats a un altar, la decoració hauria estat a les quatre cares, perquè havien de quedar separats de la paret de l'església i visibles tot al voltant. En canvi, no era necessària la decoració d'un costat, s'havien d'arrambar al mur, com ho requeria la funció que els atribueixo, de tanants del cenotafi. A més, la mida

X. SITJES

Cenotafi de Sant Llorenç prop Bagà.

X. SITJES

Sant Llorenç prop Bagà.

X. SITJES

Sant Llorenç prop Bagà.

d'amplada de les seves cares (37 cm) s'adiu mot bé amb l'amplada un xic superior de la peça sustentada: 50 cm.

La forma dels tenants, semblant a la dels de Santa Maria de les Esglésies, ara reutilitzats a Sant Cugat del Racó (terme de Navàs)² i a una pica beneitera del Museu d'Art de Catalunya,³ ens duen a datar-los com dels segles X o XI.

Ara, a qui era dedicat el monument? A manca de dades documentals i a tall d'hipòtesi, suggereixo que la persona a qui es volgué homenatjar era el comte Oliba Cabreta, i això per les següents raons:

Una de negativa i, per tant, de molt poca vàlua: la manca de cap personat-

ge important del tombant del mil·lenni, que hagués afavorit prou el monestir de Sant Llorenç com per a decidir els monjos a alçar-li un monument funerari.

I d'altres, de positives: la intervenció del comte Oliba en la recent —aleshores— dedicació de l'església del cenobi, l'any 983, i les importants donacions que li féu: segurament que fou el monestir més beneficiat pel comte dels que hi havia en els seus dominis.⁴

Per altra part, és sabut que Oliba Cabreta va deixar família i béns i anà a recloure's al monestir de Montecassino (Itàlia), on va morir cap el 993 o poc abans. Això explicaria que no s'haguessin pogut recollir els seus ossos per a

guardar-los en un sarcòfag ací, com probablement s'hauria fet si hagués mort a prop. Traspassat tan lluny, els seus familiars (la comtessa vídua Ermengarda i els seus fills Bernat, comte de Besalú, Guifré, comte de Cerdanya, i Oliba, comte de Berga i més tard bisbe de Vic) és possible que haguessin volgut venerar la memòria del difunt marit i pare, erigint-li un cenotafi en el lloc que, si hagués mort ací, potser hauria escollit per ser-hi enterrat.

El sarcòfag de la Baells

Una altra peça funerària, aquesta sí un sarcòfag, és la de Santa Maria de la Baells. Jo l'havia vist fa molts anys, encastat en un mur prop de la rectoria, del qual va ser tret quan es va desmuntar el temple, abans que el lloc fos anegat pel pantà. Ara és guardat en un magatzem municipal de Cercs, però m'ha estat impossible d'estudiar-lo, perquè la peça és sota un munt de pedres de la façana de l'església de la Baells, que esperen ser remuntades un dia o altre. La fotografia que publico me l'ha facilitada el senyor rector de Cercs, al qual agraeixo aquesta gentilesa, però no he pogut saber les mides de l'ossera. (Fig. 4).

Per la foto es veu que es conserva el vas, sense tapa. La cara del vas té un cercle rebuidat que duu inscrita, deixada en reserva, una creu de braços iguals. No és centrat a la cara del sarcòfag, sinó que és vers un cap, a l'esquerra, per la qual cosa cal pensar que n'hi devia haver una altra, simètrica, i, al mig, potser una estrella d'arcs de circumferència, com sol veure's en altres osseres de l'època, però la degradació de la pedra en aquell lloc la devia fer desaparèixer.

Aquest motiu simbòlic de la creu dins un cercle (el clipe paleocristià) el veiem sovint en vasos funeraris dels segles XI-XII i també en il·lustracions de llibres d'aquelles centúries, com en una Teofania de la Bíblia de Ripoll, de principis del segle XI, on la creu clipeada és sostinguda per dos àngels, sobre Crist *in sede Maiestatis*.

El sarcòfag de Sant Pere de Casserres

El tercer sarcòfag, cronològicament el més modern, és el que, procedent del desaparegut monestir de Sant Pere de Casserres, ara és guardat al Museu d'Art de Catalunya.⁵

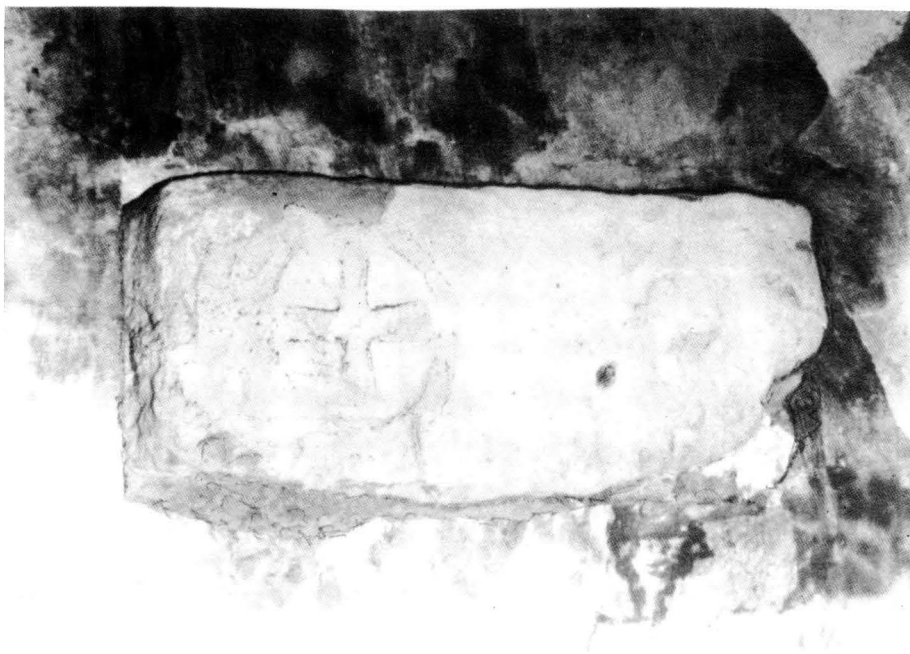
Va ser trobat quan es va construir la

carretera de Gironella a Casserres, prop de la casa del pagès dels Porxos del Monestir, situada en les immediacions del lloc on hi hagué el cenobi. Allí ja hi havia hagut abans una església dedicada a Sant Pere, de la qual es té notícia des del 1009,⁶ que passà a dependre del monestir urgelità de Sant Sadurní de Tavèrnoles, perquè és mencionada com una possessió d'aquest en l'acta de consagració de la seva església, el 17 de gener de 1040,⁷ i de la qual acabà essent-ne un priorat.

El sarcòfag fa 1,10 x 0,52 x 0,75 m entre vas i tapa (fig. 5). Aquesta no té la forma corrent, de secció triangular, sinó que és plana, amb les arestes superiors aixamfranades. El vas té una decoració incisa, amb modelat gairebé nul. S'hi veu al mig una creu llatina potencada, flanquejada per dues estrelles de sis puntes inscrites en un cercle i, més als costats, a cada banda, un castell amb portal als baixos i quatre torres a la part de dalt, juxtaposades, cadascuna amb dos merlets, o bé quatre merlets bipartits, que de les dues maneres es pot interpretar. Com que la pedra a la part central d'aquesta cara és erosionada i la creu i les estrelles queden a la meitat superior, no podem saber què hi havia a la meitat de baix.

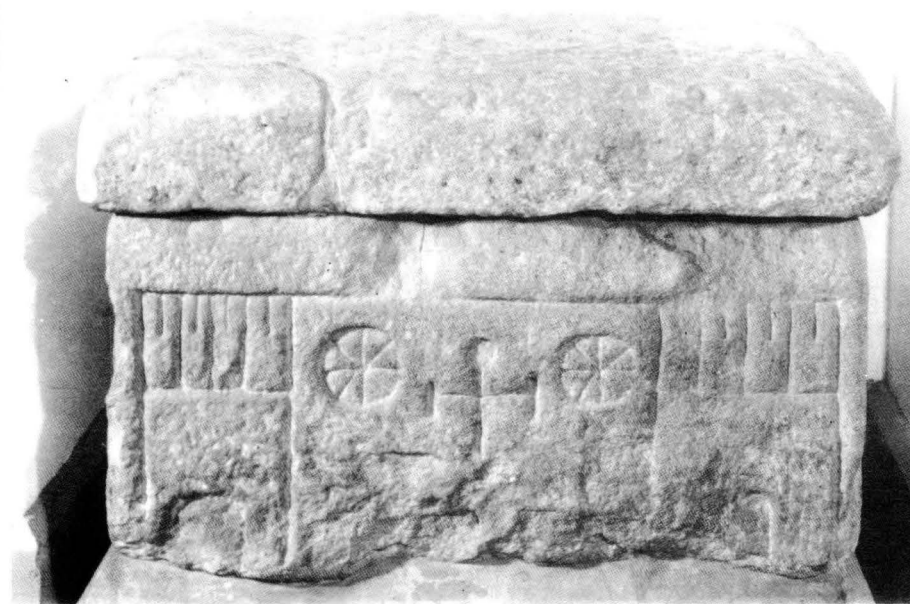
Pels símbols que hi són representats i, sobretot, pels senyals pre-heràldics (senyals no inscrits en escut, que s'hi comencen a posar el segle XIII), hem de considerar la peça com de la dotzena centúria. Com que aquest mateix blasó el trobem a les dovelles del portal de Sant Marc dels Bassacs, de principis del segle XIII, poc distant de Sant Pere de Casserres (encara no mitja hora, a peu), no és aventurat d'atribuir-los a la mateixa família, que no era la dels senyors de Gironella, la vila més propera, que era la casa de Pinós, el senyal de la qual era una pinya, sinó a un llinatge no tan insignificant, potser el d'uns feudataris o castells de Casserres (*Castrum Serres*), que podia haver adoptat per blasó seu el que l'etimologia del lloc dels donava.

ARXIU PARROQUIAL DE CERCs

Sarcòfag de La Baells.

CARME FERRER

Sarcòfag de Sant Pere de Casserres. Museu d'Art de Catalunya.

NOTES

1. PELLICER Y PAGÉS, J. M.: *Santa María del Monasterio de Ripoll*. Imp. Feliciano Horta, Martarró, 1888. Ap. III.
2. SITJES i MOLINS, X.: *Les esglésies preromàniques de Bages, Berguedà i Cardener*. Caixa d'Estalvis de Manresa, Manresa 1977, pp. 69-70.
3. Hi figura amb el n° 10.000 del Catàleg

4. BOLÒS MASCLANS, J.: "La història", en BOLÒS MASCLANS, J. i PAGÈS PARETAS, M.: *El monestir de Sant Llorenç prop Bagà*. Artstudí, Barcelona, 1986. Apèndix documental. Docs. 22, 35, 37, 38 i 41.
5. Té el n° 45.858 del Catàleg del Museu. La fotografia que en publico la dec a la gentilesa de la conservadora, Sra. Carme Farré i Sanpera.
6. SERRA VILARÓ, J.: *Història de Cardona*, I. "Els Senyors de Cardona". Sugrañes Hnos, Tar

ragona, 1966, p. 24.

7. BARAUT, C.: "Les actes de consagracions d'esglésies del bisbat d'Urgell (segles IX-XII)". *Urgellia*, I, 1978. Montserrat, 1979. Doc. 48.

Xavier Sitjes i Molins, advocat